

internetes véleménynyilvánítási szabadság „durva” és „erőszakos” megsértéséért. „Az internet ellenőrző hatóságok – írja Csou – durván elnyomják a szabad online véleménynyifejezést, a szólásszabadságot pedig rendkívüli mértékben korlátozzák.”

Csou levele futótűzként terjedt a neten, mielőtt még a cenzorok törölték volna. Egy másik online levél jelent meg a „Figyelő” (*Vicsie*) kormányközeli híroldalon. Egy magukat „hú kommunista párttagoknak” nevező anonim csoport írta alá, akik nemcsak azzal vádolták Hszit, hogy „személyi kultuszt” épít ki, hanem nyilvánosan felszólították, hogy mondjon le hivataláról. „Őn nem rendelkezik azokkal az adottságokkal, melyek a Pártot és a népet a jövő felé tudnák vezetni” – jelentették ki.

Hszi otthoni tekintélyelvű vezetési stílusa és külföldön tanúsított harcias magatartása nem sok jóval kecsegtet, mert növekvő mértékben rontja Kína esélyeit gazdaságának sikeres átalakítására – miközben ezen áll vagy bukik jelenleg a világ sorsa. Ugyanakkor, mivel eltökélt szándékuk, hogy a Pártot még inkább a nacionalizmus és az idegengyűlölet függvényévé tegyék, Hszi intézkedései elkerülhetetlenül azzal ellentétes irányba hatnak, hogy Peking felülvizsgálhassa a dél-kínai- és a kelet-kínai-tengeri szomszédaihoz fűződő megromlott kapcsolatait. Végül, az effajta intézkedések – mivel a demokratikus világ irányában tanúsított súlyosan paranoiás szemléletéből fakadnak –, rendkívüli módon megnehezítik Kína számára a hatékony együttműködést az Egyesült Államokhoz hasonló országokkal olyan közös érdekeket szolgáló létfontosságú kérdésekben, mint például a terrorizmus elleni harc, az éghajlatváltozás, a világhajrányok vagy a nukleáris fegyverek elterjedése.

Bárhogy is alakuljon Kína sorsa az eljövendő időkben, most olyan visszafelé vezető úton indult el, mely valamennyi vele kapcsolatba kerülő embert, üzleti vállalkozást és országot gyökeres újraértékelésre készítet ügyében: vajon mutat-e Kína hajlandóságot arra, hogy együttműködjön a világ többi részével?

(*The New York Review of Books*)

Will Mawhood

Lettek és lengyelek
(Latgallia – egy lettországi népcsoport
sajátos történelmi öröksége)

Daugavpils közel százezer lakosával a legnépesebb város Latgalliában, Lettország legkeletebbi és egyben a legsajátosabb történelmi tartományában. A város a Daugava folyó partján terül el (a Daugavpils név szó szerint ’Daugava várát’ jelenti), mely az ország leghosszabb – és a lettek szívéhez legközelebb álló – folyója; gyakran megénekeltek már dalokban és versekben, mint a haza jelképét. A Daugava átlós irányban halad át az országon, szépen keresztbe szelve azt, majd fokozatosan kiszélesedve a Rigai-öbölbe torkollik. A fővárostól kétszáz kilométerre, Daugavpilsnél is olyan széles már a folyó, hogy eltart két-három percig, míg átérünk a hídján. A híd közepén megállók és körbenéznek; az egyik oldalon a háború után épült igénytelen betonkockák láthatók, míg a másikon a folyóparti városrész, Griva erős, de sok vihart látott faházai állnak.

Egész Latgalliában törekény egyensúly áll fenn az orosz és a lett ajkú lakosság között (az utóbbiak közül legtöbben a latgalliai nyelvet beszélik), Daugavpils azonban ténylegesen orosz nyelvű város, öt lakosból kevesebb mint egy vallja magát lettnek. Talán ezzel magyarázható, hogy ritkán szerepel első helyen a lettországi hírekben, és mostanáig a világ többi részén szinte nem is tudtak a létezéséről. Azonban mindezt megváltoztatta az Ukrajna elleni orosz támadás, és a nemzetközi sajtó élénk figyelemmel kíséri nyomon a rendkívül vegyes nemzetiségi összetételű Latgallia és különösen Daugavpils helyzetét. Az ukrán válság kitörésekor megjelent egy cikk a *The Telegraph*-ban, mely Latgalliát tévesen „Lettország Krím-félszigetének titulálta”; 2016 elején pedig a BBC2 csatornán egy nagy port kavaráó ál-dokumentumfilmet vetítettek *Főhadiszállás (Inside the War Room)* címmel, mely egy Putyinnal való esetleges összeütközésről szólt, amit daugavpils oroszbarát zavarások és elszakadási törekvések váltottak ki.

A lengyelek nyomában

Ha visszamennénk az időben 95 évet a két világháború között megalakult, első független Lett Köztársaság idejébe – és az akkori Daugavpilsba –, a lettek körében meglehetősen sok félelmet és gyanakvást tapasztalnánk a háborús revans-törekvések és a nemzeti kisebbségek helyzete miatt. Pusztán csak annyi lenne a különbség, hogy a Daugavpilsban és a környező városokban akkor élő emberek nem Oroszországtól, hanem Lengyelországtól tartottak leginkább.

Ma ez furcsának tűnhet a lettek számára. Érthető okokból Lengyelország nem játszik már túl nagy szerepet Lettország belpolitikájában. A második világháború óta Lengyelország visszavonult dél és kelet felől, a lengyel határ pedig több mint 300 kilométerre van Daugavpilstól. Mindenesetre a lengyel kulturális és politikai hatások – legalábbis ami Latgalliát illeti – történelmileg hasonlóak voltak a Litvániát ért hatásokhoz, még ha sokkal közismertebb is Lengyelország kapcsolata Lettország déli szomszédjával. Elég lett volna mindössze néhány eseménynek másként alakulnia, és akkor a Daugavának az a szakasza lehetett volna a lengyel–lett határ, ahol átsétáltam; ezáltal Daugavpils határváros lett volna, ahonnan átlátni a folyó túloldalán lévő Grívára (lengyel nevén Grzywára).

2013-ban egy rendkívül népszerű darabot tűzött műsorára a rigai Lett Nemzeti Színház *Latgola.lv* címmel. Ez a komédia az alapvetően szeretetreméltó latgalliai embert figurázza ki, aki érzelmileg kiszámíthatatlan, szűkmarkú, szereti az ivást és a táncot. Ízig-vérig lettek, mégis feltűnik másságuk; ahogy egy nem latgalliai lett ismerősöm fogalmazott: „furán beszélnek, kerámiakészítéssel töltik idejüket, és a lakodalmak napokig tartanak náluk.” Ez módszelet érdekes egy olyan visszafogott, tartózkodó emberek lakta országban, mint amilyen Lettország.

Latgallia idegen, szlávos jellege főként sajátos történelmi fejlődésével magyarázható. Rigától és Vidzemétől (Lettország északi részétől) eltérően – melyek svéd fennhatóság alá kerülésük előtt a 16. század végén mindössze negyven évig tartoztak a Lengyel–Litván Unióba –, Latgallia (akkori lengyel nevén Inflanty, azaz Livónia/Lívföld) több mint kétszáz évig állt

lengyel uralom alatt, egészen Lengyelország 1772-es felosztásáig. Ezután az orosz birodalom részévé vált. Mindazonáltal ez az időszak elég hosszú volt ahhoz, hogy máig érezhető nyomokat hagyjon. Lettország hagyományait tekintve lutheránus ország, a latgalliaiak azonban nagyrészt katolikusok. A latgalliai lett nyelvjárás szintén erős lengyel hatás nyomait mutatja, nem ritkán nehezen érthető a lettek számára és viszont – az eltérő helyesírás és a gyakori magánhangzó-váltások miatt, melyek eltorzítják és megrövidítik a köznyelvi ejtés hosszú kerek magánhangzóit. A latgalliai gazdag földbirtokosok jobbára lengyelek voltak és nem németek, mint Lettország többi részén. A vidék lakosai szintén lengyelül beszéltek, bár továbbra is vitatott, hogy vajon többnyire a lengyel kisebbséghez tartoztak-e, vagy pedig saját érdekében ellenyeledett latgalliaiak voltak.

Mindenesetre azokban a zűrzavaros években, melyek az orosz forradalmat és az ország első világháború utáni függetlenné válását követték, Lettország és Lengyelország természetes szövetségessé váltak mind Németországgal, mind Oroszországgal szemben. Latgalliában lengyel katonák harcoltak a lettek oldalán, és haltak meg a lett függetlenségért folytatott elkeseredett küzdelemben. Lengyelország látszólag semmilyen igényt nem formált a korábbi Lívföldnek [lengyelül: Inflantynak] erre a hatalmas területére. Mégis, néhány héttel azután, hogy 1920 januárjában az egyesült lengyel–lett erők bevették Daugavpilst, döntő győzelmet aratva a bolsevikok fölött Latgalliában, lett határőrök mentek át a Daugava folyón Gríva felé; ekkor szövetségeseik megállították őket, és közölték velük, hogy a város ezentúl Lengyelországhoz tartozik. Tekintettel a térség nagyszámú lengyel ajkú lakosságára, a lengyel kormány ezt követően bejelentette Gríva, a közeli kisváros, Ilukste és hat további szomszédos település lengyel területté nyilvánítását. A következő hat hónap folyamán szokatlan, erőszakmentes küzdelem alakult ki, mely nem tudott elmozdulni a holt-pontjáról. A lett kormány többször próbált határ-ellenőrző pontokat felállítani, hogy éreztessék befolyásukat a térségben, de állandóan lengyel csapatok ellenállása ütköztek.

Jól szervezettek és egységesek

A patthelyzet végül váratlan módon oldódott meg, amikor a Szovjetunió 1920 nyarán megszállta Lengyelországot. A lengyel csapatokat összevonták Varsó védelmére; válaszul a lettek átkeltek a folyón, és visszafoglalták Grívát és Ilukstét (egy gyors, véráldozat nélküli csatában, melyet a vitatott területre ugyancsak „többé-kevésbé” igényt tartó litván hadsereg ellen vívtak. A lengyelek – miután megverték a szovjeteket – visszatértek. A lengyel kormány tiltakozott ugyan Lettország eljárása ellen, de nem tett lépéseket. Az előző évben Lengyelország nemcsak Németországgal és a Szovjetunióval háborúzott, de ukrán, csehszlovák és litván seregekkel is. Nyilvánvalóan nem volt kedve még egy újabb katonai összeütközéshez ilyen kis terület miatt. Lengyel képviselők jó néhány nemzetközi fórumon felhozták Ilukste ügyét az 1920-as évek elején, de nem találtak túl sok megértésre és együttérzésre. Végül 1929-ben aláírtak egy határról szóló szerződést, majd további hét évet vett igénybe egy határ menti kerítés építése. Így a lett–lengyel határ a csempészet és a határsértések színterévé vált.

A Latgalliában maradt lengyelek – a teljes népesség három százaléka – az újonnan alakult ország negyedik legnagyobb kisebbségévé vált az oroszok, a németek és a zsidók után. Viszonylag kis számuk ellenére a lengyelek szokatlanul jól szervezettek és egységesek voltak, s így képesek voltak teljes mértékben kihasználni a lettek meglehetősen liberális kisebbségi törvényeit, melyek kulturális önrendelkezést biztosítottak. Államilag támogatott lengyel iskolák jöttek létre – a szovjet megszállás kezdetéig [1919. január 4.] több mint hatvan –, és megszületett a lettországi lengyelek érdekeit védő politikai párt, a Lettországi Lengyelek Katolikus Lengyel Szövetsége, mely két helyet nyert a száztagú Saeimában (a lett parlamentben) 1925 és 1928 folyamán.

A lettországi kisebbségek között egyedülálló módon a lengyel képviselők és az anyanyelven oktató lengyel iskolák száma majdnem teljesen megfelelt a népességben elfoglalt arányuknak. Némiképp romlott a lengyelek helyzete, miután egy államcsíny során egy lett nacionalista, Karlis Ulmanis került hatalomra, és korlátozták a demokratikus intézményeket. Lengyel nyelvű újságok

szűntek meg, köztük a népszerű *Dzwon (Harang)*, és több lengyel iskolát bezártak.

Kulcsszerepük volt a lett szabadságharcban

A Lett Nemzeti Könyvtár egy adományozási ünnepség keretében nemrégiben avatott fel egy új, Lengyelországról szóló könyvrészeletet a lengyel nagykövet és a rigai lengyel közösségi vezetők részvételével. A többnyire fiatal résztvevők főként lettül beszéltek, míg mások lengyelül, bár úgy tűnt, legtöbbjük mindkét nyelven meg tudja értetni magát. Néhány lettnek erős akcentusa volt, amikor a másik nyelvre váltott; egy női beszélgetőtársam, aki egy lengyel szervezetet működtet a fővárosban, bevallotta, hogy gyerekkorában nem tanult lengyelül. Bárkivel beszéltem, mindannyian Lettország elkötelezett híveinek és egyidejűleg igazi lengyel és lett hazafinak tartják magukat. Arra a kérdésemre, hogy vajon a rigai lengyelek közelebb állónak érzik-e magukhoz a letteket, mint a helybéli oroszokat – annak ellenére, hogy a lett nem szláv nyelv, illetve kultúra –, az egyik lengyel kissé sértetten így válaszolt: „hát ez csak természetes”.

Sokak lengyeltudásának feledésbe merülése, valamint a tény, hogy értelmiségi köreik teljesen azonosultak a lettekkel, a lengyel közösség szovjet megszállás (1940–41, 1944–1990) alatti megrázó élményeivel magyarázható. Jóllehet nyíltan zajlott az oroszosítás – tömegek vándoroltak be más szovjet tagköztársaságokból, a nyelvpolitika nagyobb hangsúlyt fektetett az orosz, mint a lett nyelv tanulására –, továbbra is az anyanyelv maradt a köztársaság hivatalos nyelve, mint ahogy a hírközlés is, és az ország egész területén lettül folyt az oktatás (kötelező oroszórákkal). Másként alakult a lettországi lengyelek helyzete. A szovjet tagköztársaságban nem engedélyezték lengyel iskolák és szervezetek fenntartását vagy kiadványok megjelenését.

Bár nincsenek konkrét számadatok a korszakot illetően, úgy tűnik, hogy – a rendszerint szovjetpárti litvániai lengyelektől eltérően –, a legtöbb lettországi lengyel támogatta a lett függetlenség visszaszerzését, és döntő szerepet játszottak az ország szabadságért vívott küzdelmében. A Rigában született lengyel Ita Kozakeviča (lengyelül Ita Kozakiewicz) a független Lettország legszenvedélyesebb szószólói közé tartozott, és a Lett Népfront (a legkiemelkedőbb függetlenségpárti szervezet) emberi jogi

képviselője lett. „Gyakran eltűnődöm, hogy lengyel származású lett vagyok-e vagy pedig egy teljesen beolvadt lengyel” – mondta egyszer egy interjúban a lengyel ajkú Janis Jurkans, aki a szabad lett állam első külügyminisztereként szolgált.

A Szovjetuniótól való függetlenség elnyerése után lengyel nyelvű iskola nyílt Rigában, és újakezdte működését a Lettországi Lengyelek Szövetsége (bár alapvetően inkább csak kulturális, semmint politikai szervezetként). Az új állam többnyire megkímélte a lengyeleket az átállás kellemetlenségeitől – mivel a lengyelek nagy részének családi gyökerei a háború előtti köztársaság időszakába nyúlnak vissza; ők automatikusan megkapták a lett állampolgárságot, és nyelvvizsgán sem kellett átesniük, mint az orosz, ukrán és belorusz lakosok túlnyomó többségének. A megszállás évei alatt azonban – ahogy egy interjúalany fogalmazott –, amikor „a lengyel nyelv csak a családban és az egyházban élt tovább”, a közösség szétszóródott és megfogyatkozott. Bár az utóbbi nyolcvan évben a lengyelek aránya a népesség egészéhez képest figyelemre méltóan állandó maradt – soha nem emelkedett három százalék fölé, illetve csökkent két százalék alá –, a közösség infrastruktúrájának szétverése és az erőltetett oroszosítás azt hozta magával, hogy sokan pusztán a statisztika kedvéért vallották magukat lengyelnek. A lettországi lengyelekre mindig is jellemző volt, hogy saját népcsoportjukon kívül házasodjanak, s ez még jobban felgyorsította az asszimilációt. 1939-ben a házasságban élő lengyelek 52%-ának volt más etnikumú házastársa, míg az 1990–2007-es időszakban ez a szám 89%-ra emelkedett.

Latgalliai lengyelek

Nadine 24 éves lengyel származású lett fiatalasszony. Mégsem beszél lengyelül, és elmondása szerint nem is nagyon érdekli Lengyelország. Anyai ágon mindkét nagyszülője a mai Belorussziából származó lengyel volt, akiket a németek erőszakkal telepítettek Lettországra a második világháború idején. A háború után Nadine nagyszülei Lettország déli részén, Jelgava városában telepedtek le, ahol nem volt számottevő lengyel kisebbség, és arra nevelték gyerekeiket, hogy lettül – barátaik és szomszédjaik nyelvén – beszéljenek. A kisebbségekről szóló adatgyűjtés

lettországi módja miatt azonban Nadine anyja lengyelnek számít (bár lett állampolgárságúnak), annak ellenére, hogy nem tud lengyelül, és nincs különösebb kötődése Lengyelországhoz.

Bár a statisztikákban számos Nadinéhoz hasonló példát találunk, sokan vannak olyanok is, akik erősen ragaszkodnak lengyel származásukhoz, főként Daugavpilsben, ahol a lakosság tizennégy százalékát hivatalosan a lengyelek teszik ki. Sőt, némely közeli faluban ez az arány egyharmad fölé emelkedik. Kristine Kunickával a Polu Namsban, azaz a Lengyel Házban találkoztam Daugavpilsben – az elegáns bíborvörös színű épületet először 1930-ban vette meg a lengyel közösség, a szovjet rendszerben államosították, majd 1997-től ismét Lengyel Kulturális Központként működik. Kunicka a kulturák együttélésének daugavpils-i iskolapéldája: a férje orosz; lett apa és lengyel anya lányaként a vidék lengyel közösségének életét szervezi; Bydgoszczban végezte tanulmányait, és a lengyel kultúra nagy rajongója. Kunicka szerint a lettországi lengyel kisebbség nagyon megsínylette a szovjet rendszer időszakát; meggyőződése, hogy a szovjet hatóságok veszélyforrást láttak a közösségben. Bár nem tiltották be anyanyelvük használatát, „a tanárok és igazgatók arra kérték őket, hogy »ne beszéljetez otthon lengyelül a gyerekeitekkel, mert ez veszélyes, és nem segíti őket a tanulásban«”. Kunicka hozzáteszi még, hogy mégis szinte minden lettországi lengyel azóta is az anyanyelvén imádkozik; „ez a vallás nyelve – akárcsak a latin”.

A latgalliai lengyelek egy olyan nyelvet beszélnek, amely meglehetősen különbözik a mai lengyel köznyelvtől. Egyes vidéki területeken a „lengyelek” által beszélt nyelv még akár a beloruszhoz is közelebb eshet. Latgalliában, mely már régóta el van vágva a lengyel kultúrától és médiától, egy korábbi nyelvallapot kiejtése maradt fenn. Itt „l”-nek ejtik a lengyel „l” betűt, mely nagyjából a magyar „u” hangnak felel meg a modern lengyel köznyelvben. Az itteni lengyelt megkülönbözteti a nagyszámú orosz szóátvétel és a mondattanában alkalmanként érezhető lett hatások. Napjainkban a szovjet korszaknak ezt az elszigetelt, szinte elzárt viszonyok közt fennmaradt nyelvét egyre több kihívás éri a normának számító köznyelv részéről a négy lengyel nyelvű

iskolán keresztül, melyek a lett függetlenség elnyerése óta nyíltak (egy Rigában és három Latgalliában), és ahol a mai lengyelországi beszélt nyelvet tanítják. Kunicka, aki PhD-ját ebből a tudományos szempontból elhanyagolt nyelvjárásból írta, megállapítja, hogy egy „új, a peremterületeken létező” lengyel nyelv van kifejlődőben, melyet főként orosz vagy lett anyanyelvű fiatalok beszélnek. Alapja a modern lengyel, de gazdagítják a nagyszülőktől és a közösség többi idősebb tagjaitól tanult tájnyelvi szavak. Valószínűleg nem elég gördülékeny, nincs meg a megfelelő mélysége, de több tudományos fogalmat lehet kifejezni vele, mint a köznyelvvél. Kunicka annak az egyetemistának a példáját hozza fel, aki képes lengyelül beszélni az Európai Unió politikájáról, de lehet, hogy nem ismeri a szót a *kanálta*.

Baráti kapcsolatok

Mielőtt elhagytam volna Daugavpilst, ellátogattam a város lengyel iskolájába, melyet 1991-ben nyitottak meg, és Józef Piłsudskiról, Lengyelország két világháború közti vezetőjéről neveztek el. Halina Smulko igazgatónő elmondta, hogy az iskola a lett és a lengyel kormánytól is részestül támogatásban, de ahogy a diákok nagyobbak lesznek, egyre több tárgyat tanítanak nekik lettül a lengyel helyett. Azt is megtudtam tőle, hogy a diákok egy része nem beszél lengyelül, amikor elkezd az iskolát. Függetlenül attól, hogy milyen nyelvet tanulnak, a legtöbb lengyel fiatalnak ténylegesen háromnyelvűnek kell lennie Daugavpilsben. A lengyelen kívül el kell sajátítaniuk a lettet, amelyre a továbbtanulás és az

állami intézményekben való ügyintézés miatt van szükség, illetve az orosz, hogy szót tudjanak érteni szomszédjaik többségével. Való igaz: ahogy végigsétáltam az iskolán, lett és lengyel nyelvű faliújságokat és feliratokat láttam, míg a folyosón oroszul beszélő diákok mellett haladtam el.

Az a tény, hogy Lettországból egy iskolát Piłsudskiról lehet elnevezni, – némelyek szemében egy diktátorról, aki arról álmodozott, hogy visszaállítja a Lengyelország feldarabolása előtti határokat – a végső bizonyíték arra, hogy már senki sem fél Lengyelországtól. Ez nem lenne igaz Litvániára, ahol a jóval nagyobb számú és túlnyomórészt lengyelajkú kisebbséggel való viszonyt nehezítik a viták, hogy melyik nyelvet használják az utcai névtáblákon és az útlevelekben, valamint a keserű emlékek, melyeket Vilniusról, mint lengyel városról őriznek. A litvániai helyzetet a daugavpilsivel összevetve Smulko így összegezte véleményét: „a litván kormány sokkal szigorúbb a lengyelekkel. Ha a mi kormányunk látja, hogy dolgozunk, akkor segítenek nekünk. Vagy legalább nem tesznek semmi olyat, ami akadályozna bennünket.”

A látottak ezt igazolják. Mindenesetre, az még nem világos, hogy az elfogadás és a támogatás önmagában elégséges lesz-e azoknak a károknak a helyrehozatalához, amelyeket a szovjet megszállás több mint ötven éve okozott. S vajon elégséges lesz-e ahhoz, hogy megakadályozza a lettországi lengyeleket abban, hogy egyszerűen csak sajátos történelmi örökséggel rendelkező lettek vagy oroszok váljanak belőlük?

(New Eastern Europe)

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Dobos Dóra, a Károli Gáspár Református Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola hallgatója, Budapest
Győri Szabó Róbert egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem, Győr
Hajnóczky Tamás, kisebbségpolitikai szakértő, Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest
Kapronczay Károly történész, Budapest

Dr. Merényi-Metzger Gábor történész, PhD, Budapest
Pelle János történész, PhD, az Országos Rabbiképző Egyetem oktatója, Csobánka
Solti Ágnes, PhD-hallgató, Montevideo
Talabos Dávidné Dr. Lukács Nikolett doktortorjelölt, óraadó, Debreceni Egyetem ÁJK, Jogtörténeti Tanszék, Debrecen